

A kolozsvári „Báthory-ház“ legendája.

A hajdani »kincses« Kolozsvár régi épületei évről-évre pusztúlnak s a modern igényeknek megfelelő házakká alakúlnak át.

Az ifjabb nemzedék már csak hírből ismeri az egykori bástyas kapukat, a város falaiból még itt-ott daczol az enyészettel egy-egy kőfal-részlet, a bástyatornyokból mindössze egy-kettőt ki-mélték meg az erőszakos elmúlástól, de nem a lassú enyészettől. A kegyelet őrzi, de csak a kegyelem tartja még, Kolozsvár leghí-resebb szülötte Mátyás király gerendákkal megtámogatott születési házát s az 1606-ban megnyilatkozott kegyelet, mely Bocskai szülő-házát emléktáblával jelölte meg, protegálja ezt a házat is a lebon-tástól s tette lehetővé Kolozsvár városának millenniumi ünnepi határozatát, hogy ezt a házat újabban is emléktáblával jelöli meg (a mit különben már 300 évvel ezelőtt megtettek a nálunk ke-gyeletesebb elődök). Szóval ütött a 12 óra arra nézve, hogy ha a régi Kolozsvárból még valamit látni s talán megmenteni akarunk, vagy az enyészettől, vagy legalább a feledéstől: nyissuk ki a sze-münket, nézzünk körül, emlékezzünk és emlékeztessünk másokat is a régiekről, mert ma holnap azt látjuk, hogy a régiből semmit sem látunk s még hírmondónak sem marad egy-két kődarab, a mely arról régélne, hogy itt hajdan más élet volt.

Kolozsvár régi, külsőleg már átalakított házaiban járva, a figyelmes szemlélő szeme gyakorta akad meg egy-egy műizléssel faragott és díszített régi ajtó- vagy ablak-párkányon, ezimeren, a tulajdonosok és műfaragók nevét jelző monogramon, melyek archi-tektonikus szépsége és műbecse azt mutatja, hogy itt a XVI. évszáz folyamán az építő, főkép a kőfaragó művészet a fejlettség és mű-izlés magas fokán állott, s hogy az olasz renaissance stýlnak e nemben nagyszerű emlékei voltak és lappanganak máig is váro-

sunkban, melyeket érdemes valahára felfedeznünk, megbecsülnünk és a teljes elpusztulástól megmentenünk.

Valóban, Kolozsvár műtörténeti szempontból valóságos terra incognita. Mindössze a piaczi főtemplom, a XV. század elején épült szt. Mihály székesegyház és a belfarkas utczai Mátyás-templom az, a melyekkel behatóbban foglalkoztak szakértő műtörténészek (főkép dr. Eszterházy János gróf); a kolozsvári házakkal szemben a multak becses emlékei iránt érzett kegyelet eddigelé nagyon kevésé nyilvánult.

De nem czélom Kolozsvár műtörténeti emlékeiről értekezni, hagyom ezt nálamnál avatottabb szakemberre s áttérek kitűzött czélomra, az u. n. „*Báthory ház*“ történetének, helyesebben legendájának megvilágítására.

I.

Kolozsvár piacának keleti során a mai Szathmáry-házat hagyományosan *Báthory-háznak* nevezik. Honnan eredt e hagyomány? — azzal manapság senki sincs tisztában. A közhiedelem az, hogy az valaha (a XVI. század végén) a Báthory fejedelmeké volt, s hogy Báthory Zsigmond annak az ablakából nézte 1594-ben minisztereinek, tanácsurainak lefejeztetését.

Vannak, a kik mindezt kétségbe vonják s azt tartják, hogy a Báthory-ház legendája egyszerűen br. Jósika Miklós »Abafi« című regénye után keletkezett, a ki poetai licentiával ezt a házat, mint fejedelmi házat szerepelteti az 1594. politikai gyilkosság leírásánál.

Nézzük meg, mit mondanak a legújabb történetírók, először is *Jakab Elek*, Kolozsvár monographusa.

Báthory István erdélyi vajda 1573. tavaszán Kolozsvárra akar jönni s meghagyja a városnak, hogy neki alkalmas *szállást* készítsenek.¹

Jakab E. ezt a megjegyzést teszi hozzá: »Ez tanúság arra is,

¹ Megjegyzem, hogy a levél 1571-re tett keltezésében (a *Jakab E.* kiadásában Oktl. II—III. k., 92. l.) hibának kell lenni, mert 1571. márcz. 17. (II. János király halála után három nappal) Báthory István nem írhatta magát »vajdá«-nak, mikor azzá csak máj. 25-én választották. Valószínűleg 1573-ból kelt a levél, a honnan J. E. a fejedelem szállására kiadott városi költségeket is közli (II. k., 221. l.)

hogy a *Báthory-ház* későbbben épült. Közgyűlési végzések s 1573-iki számadások igazolják ezt: A fejedelem szállásán levő szolgáltnak ajándékba 2 frt 54 p. A fejedelem konyhája megigazitásáért és a portásnak 9 frt 25 p. Még van egy közgyűlési végzés 1575. szept. 11-ről, melyben a fejedelem közeledő megérkezése okából a város istállója megigazitását rendelték. Ezek mind *rendelt szállásra*, nem *saját házra* mutatnak — mondja Jakab Elek.

Az utóbbi következtetésben igazat adunk neki, de hogy az u. n. »Báthory-ház a főtéren későbbben épült« volna, annak ellent mondanak a mai Szathmáry-házon Jakab Elek által is közölt 1534., 1534., 1536., 1541. egykorú, kőbemetszett évszámok.¹

Alább Jakab Elek az 1594. politikai gyilkosság elbeszélésénél ezeket mondja: »A fejedelem gyakran kiment Monostorra a jezsuitákhoz. Ez (t. i. a Monostor) volt *az erdélyi fejedelmeknek, midőn Kolozsváratt voltak, szállásul kijelölve.*«² Ez is tévedés, melyet előbbi (Báthory István 1573. és 1575. kolozsvári látogatásáról és rendelt szállásáról szóló) adatai épűgy, mint az alábbiak és az én később felsorolandó bizonyítékaim is megezfálnak.

Azt mondja J. E. egy fellappal alább: »Az udvari drabantokat a *fejedelmi palota* környékében (a városban) osztották szét.« »A tanácsurak reggel 9 órára a fejedelemhez rendeltettek, hogy őt Kolozsvárról Monostorra misére kövessék.« Összegyülekezvén a fejedelemnél, elfogattak s „*a fejedelmi házba*“ (a *Szathmáry-ház* a főtéren) — mondja Jakab Elek — zárattak el.«³ »A kivégzést a kolozsvári piacon, szemben a *fejedelem palotájával*, az u. n. *Rázsa-ház* előtt állított verpadon egy szegedi cigány hajtotta végre a kolozsvári bírótól elkért pallossal.« »A fejedelem *ablakából* nézte végig a rettenetes jelenetet.«⁴

¹ Jakab Elek ugyan azt adja címűl »Kolozsvár története világosító képei« kötetében a közölt rajzoknak, hogy »a Báthory-ház *déli szomszédja* homlokzatán levő ablakdíszítések s felíratok.« De ezek a felíratok a *Szathmáry-házon* voltak (még egy évvel ezelőtt, most az Erdélyi Múzeum birtokában) s J. E. Kolozsvár története szövegében ő maga is ezt nevezi Báthory-háznak.

² Kolozsvár története II. k., 296. l.

³ Kolozsvár története II. k., 297. l.

⁴ Kolozsvár története II. k., 298. l.

Jakab Elek tehát azt hiszi, hogy Báthory István fejedelemnek 1573—75-ben még nem volt háza Kolozsvárt (és ez tény is!) s hogy az ú. n. Báthory-ház később épült volna 1575. és 1594. közt (a mi tévedés!); végül hogy ez (a mai Szathmáry-ház) 1594-ben a Báthory Zsigmond fejedelem palotája lett volna (a mi, mint alább látandjuk, szintén téves hiedelem!)¹

Szilágyi Sándor Erdély történetében a kolozsvári „*fejedelmi palotát*“ emlegeti, de nem mondja, melyik házat érti alatta.

Kővári László Erdély történetében az 1594. politikai gyilkosság elbeszélésénél csupán »*fejedelmi szállás*«-ról, »*fejedelmi lak*«-ról beszél, anélkül, hogy azt közelebről meghatározná.²

En »*Kovacsóczy Farkas*« életrajzában szintén csak »*fejedelmi szállást*« és »*lakot*« írtam, nem látván igazolva, hogy a Báthoryaknak Kolozsvárt *saját házuk* lett volna.³ Azért mondom, hogy »a város piacán, a fejedelem *szállásával*, az ú. n. »*Báthory-ház*«-zal szemben fölállították a vérpadot« stb.⁴

A mostani történetíróktól tehát biztos értesülést nem nyerhetvén: meg kell néznünk, mit mondanak az egykorúak erről a mesés hírű kolozsvári házról? Nekik tudniok kellett, volt-e a Báthory-fejedelmeknek háza Kolozsvárt, avagy nem s ha volt, elárulják talán azt is, melyik volt az?

Az egykorú történetírónak, *Szamosközy* Istvánnak története 1594-ről elveszett. Aprólékos följegyzései között ezeket mondja: »Báthory Boldizsár (1594.) a fejedelem szállására száll bé az feleségivel, a később lefejezett Kendy Sándor leányával«. (IV. k. 37. l.)

A fejedelemnek tehát *állandó szállása* kellett legyen a városban, ha még az ő távollétében is oda szállhat unokabátyja.

Tovább azt mondja: »az urak az alsó házban *az fejedelem szállásán* voltak fogva«. (IV. 42.) Geszti Ferencz adta a tanácsot, hogy »misére menjen a fejedelem és mikor visszajőnek és beszélanak, akkor fogdossa meg az fejedelem őket (t. i. a halálra kiszemelt tanácsurakat) *az szállás előtt*«. (IV. 44.)

¹ Alább is írja (II. 353.), hogy »a Báthoriaknak háza volt Kolozsvárott«. »A városban katonaság sorfalat képezett a kaputól a fejedelem házáig«. (II. 354.)

² Erdély története IV. k. 57. l.

³ A M. Tört. Életrajzokban VII. k. Kovacsóczy Farkas 123—124. l.

⁴ U. ott 127. l.

Alább ugyan azt mondja Szamosközy, hogy »vasárnap 8 óra-kor fogák meg ugyan az *fejedelem házában* Kendy Sándort, Báthory Boldizsárt, Kovacsóczy Farkast« stb. (IV. 45.). De hogy a *ház* alatt itt nem saját *házat* kell érteni, hanem inkább (mint azt ma-napság is mondják így) *szobát*, mutatja az, hogy ugyanott azt is mondja, hogy »az belső *házban* (t. i. szobában), az hol az urak valának, fogtatni kezdi az urakat és ezeket rekesztették az deszkás *házban*. Az mely éjjel fejeket szedték az uraknak, Bocskai Istvánt hozzájuk küldötte Báthory Zsigmond, kihívatta az ajtó eleiben őket, az mely *házban* (t. i. szobában) voltak«. (IV. 45.)

Végül »az fejedelem *szállásáról* az ó-várban az toronyban vivék őket«. (IV. 46.)

Szamosközy tehát nem tud a fejedelem *házáról*, csupán *szállásáról*.

A későbbi *Bethlen* Farkas is, a ki az egykorú Szamosközy történetét írta át, többnyire »*hospitium* vajvodae«-t, tehát szintén *szállást* ír, bár egy ízben ő is *domum vaivodae*«-t, másutt »*palatium* vaivodae«-t említ, de közben többször ismét csak *hospitium*-ot.¹

Hogy melyik házban lett légyen az a fejedelmi szállás, a hol a tanács-urak elfogattak: az az egykorú történetírók tudósításából nem világlik ki, mindössze annyit tudunk meg tőlük, hogy a város főterén, t. i. piacz-során állott valahol az a ház. Hogy a fejedelem kivégeztetéseket ablakából nézte, azt sem Szamosközy, sem *Bethlen* nem mondják.

II.

Három évvel ezelőtt az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsmegyei osztálya elhatározta, hogy mozgalmat indít meg Kolozsvár történeti nevezetességű házai megjelölésére, a mint azt Budavárban a M. Tud. Akadémia megtette a 60-as években.

Első sorban természetesen a fejedelmek emlékeivel összekötött házakra gondoltunk.

Kolozsvár legnagyobb szülőtte, Mátyás király szülőháza 500 év múlva, méltó utódja kezdeményezésére emléktáblával immár megjelöltetett.

¹ *Bethlen* Farkas: *Historia Transilvaniae* III. k. 461—463. és 467—470. ll.

A második fejedelmi ház, Bocskai István ó-vári szülőháza, még a nagy fejedelem halála évében, 1606-ban megjelöltetett a maig is meglévő emléktáblákkal.

A hagyomány egy harmadik fejedelmi házról, az ú. n. »Báthory-ház«-ról is emlékeztet, a Kárpát-Egylet legelőbb is ennek a hagyománynak történeti igazolását s ha ez sikerül, a ház emléktáblával megjelölését tűzte ki kegyelete céljául.

Alig nyilvánult azonban ez az óhajtat, már is tiltakozó hang emelkedett egyik helybeli napi lapunk két vezércikkében, a mely kétségbe vonta ennek a háznak historiai érdekességét s azt kérdezte, hogy »ki és minő elfogadható bizonyítékkal tudja kimutatni, hogy ez a ház csakugyan Báthory háza, tehát *fejedelmi lak* volt? Ám, a ki tud ilyet, mutasson rá. Nézetünk szerint a mozgalom megindítóit Jósika Miklós »Abafi«-ja s illetőleg az abban ezen házra s illetőleg a szomszédjára vonatkozólag elbeszélt adatok téveszthették meg«. Ez az első vezércikk veleje.¹

A második ezzel kezdődik: »Hogy az állítólagos Báthory-féle háznak emléktáblával való megjelölését tervezők előtt minő elfogadható historiai adatok állanak arra nézve, hogy azok alapján megállapítható legyen e háznak történeti jelentősége — azt valóban nem tudjuk elgondolni. Mi azonban arra igen is tudunk adatokat, hogy az a ház . . . *nem volt fejedelmi lak*«. S hivatkozik Kővári Lászlóra, a ki Erdély építészeti emlékeiben nem említi s Jakab Elekre, hogy »szerinte a Kolozsvárra jövő fejedelmek szállásául az időben a Kolozsmonostoron lévő jezsuita kolostor volt kijelölve.«²

A Kárpát-Egyletben az emléktábla eszméjét én vetvén fel, felhíva éreztem magamat az ellenvetésekre megfelelni. S kimutattam az akkor még XVI. sz. formájában fennállott Szathmáry-háznak műtörténeti becsét és jellegét, másodszer azt, hogy a fejedelmeknek, midőn Kolozsvárra jöttek országgyűlésre, vagy egyéb célból, a városban volt szállásuk, nem Monostoron, s harmadszor, hogy Báthory Zsigmond 1594-ben valamelyik piaczi házban volt szállva, ott fogatta és záratta el tanácsurait s a Kendyeket onnan vitték a vérpadra. Itt fogadta 1599-ben Báthory Zsigmond a török és

¹ »Ellenzék« 1833. febr. 14. sz.

² »Ellenzék« 1892. febr. 15.

moldvai követséget s a török csausznak a negyedik szobáig ment elibe s bevezette belső lakosztályába. (Tehát legalább is 4 szobája volt). Kimutattam azt is, hogy az egykorú (kétségtelen hitelű levéltári) adatok erősen ráillenek a Szathmáry-házra, melyet a hagyomány egykori fejedelmi laknak tart.

Végdredményül constatáltam, hogy ha nem tudjuk is határozottan megjelölni, hogy melyik házban laktak Kolozsvárt a Báthoryak; annyi bizonyos, hogy többször tartózkodtak a városban és rendszeren valamelyik főtéri házban tartottak szállást.¹

Névtelen ellenfelem nem hagyta magát meggyőzni a felhozott adatok által s válaszában kijelentette, hogy »a valószínűséget majdnem kizártnak lehet tekinteni, hogy később talán még is csak találhat valaki a Báthory-házat illetőleg valamely pozitív historiai adatra.« Ez »legalább is valószínűtlen — úgymond — és én alig hiszem, hogy egyhamar akadjon történetbuvár, a ki ez ügyben több sikerrel kutathasson elfogadható adatok után, mint a mily kevés szerencsével dicsekedhetnek e kérdésben azok, kik a kutatás munkáját eddig végezték, még pedig kétségbevonhatlan gondosság és lelkiismeretességgel.«²

Én nem voltam ilyen kishitű, nem tartottam annyira valószínűtlennek a pozitív adat találását s elkezdtem kutatni a városi levéltárban. S törekvésemet csakhamar siker koronázta.

A városi levéltár számadáskönyveit, jegyzőkönyveit átnézvén, a XVI. század végéről ilyen adatokat találtam:

Rózsás János Kolozsvár városi gazda (vagy mint akkor mondták »sáfár polgár«) 1595. számadás könyvében ez olvasható:

»Ao. 1595. 23 Julii urunknak (t. i. a fejedelemnek) asszonyunktól megtértében a legatus püspökkel (t. i. pápai követtel) együtt, *szállván urunk Kakas Andrásnénál*, gazdálkodtam 23. die vacsorán, 24 die felestökömön (reggelin) ez szerint két konyhára«:³ (Elősorolja, hogy mit adtak fel és mennyit költöttek a fejedelem asztalára).

Ez akkor történik, midőn Báthory Zsigmond fejedelem Grác-

¹ Ellenzék 1893. febr. 17. 18. sz.

² Ellenzék 1893. febr. 21. sz.

³ Ao 1595. Diversa et varia erogatio a dispensatore ac cive Johanne Rozas facta« a Kolozsvár városi levéltárban.

ból Erdélybe jövő menyasszonya Mária Krisztina elibe utazik Erdély határára, Szathmárra, Carillo Alfonz pápai követtel együtt s visszatérő útjokban Kolozsvárt töltik a jul. 23. és 24. közti éjszakát.

A következő év végén (bizonyára közben is az 1596. tavaszi kolozsvári országgyűlés alatt) a fejedelem húzamosabb ideig tartózkodott Kolozsvárt, mert az 1596. és 1597. városi számadásokból az tűnik ki, hogy 1596. decz. 29-ikétől 1697. jan. 3-áig *Kakas István* vendégli az ő házában megszállott fejedelmet és vele Carillo Alfonz »olasz pispék« pápai követet, a midőn is »42 ejtel (iteze) fő édes borokat« (asszút) ittak meg, — bizonyára kíséretükkel együtt.

Ugyanakkor és ugyanott a Kakas István házában lévő fejedelmi szálláson »négy helyütt tüzeltek« a város költségén.¹

Nemcsak a fejedelem, a fejedelemasszony is megfordul ezen a szálláson. Midőn Báthory Zsigmond lemond az erdélyi fejedelemségről s Mária Krisztina fejedelemné veszi át a kormányzást: 1598. tavaszán Kővárból, a hol addig férjétől elválva mintegy száműzetésben élt, Gyulafehérvárra utazik s útközben Kolozsvárt ő is csak *Kakas István házában* szállott meg, ott vendégelte őt a város és kedvelt hive és titkára, Kakas István.

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a fejedelmek a XVI. sz. utolsó tizedében, midőn Kolozsvárt tartózkodnak, több ízben a *Kakas-házban* szállanak meg.

De hol és melyik volt ez a *Kakas ház*? Erre nézve a városi levéltárban útbaigazító adalékot sehogy sem találhattam.

Azt tudtam, hogy Kakas István ebben az időben Kolozsvárt egyik legelőbbkelő s legvagyonosabb polgára, a Báthoryak kedvelt hive, több ízben külföldre küldött követe, kit miveltsége és nyelvismerete a diplomata szolgálatra kiválóan alkalmassá tett. Atyja *Kakas András* II. János király és erdélyi fejedelem kamarása,² szintén előkelő kolozsvári polgár, nemes ember *Zalánkeményi* előnévvel, a honnan a családnak származnia kellett.

Kakas István Mária Krisztina főhercegnő és fejedelemné titkára volt, egyik udvarhölgyét vette nőül, a tiroli (botzeni) szár-

¹ A városgazdák számadáskönyvei a kolozsvári levéltárban a megjelelő dátumok alatt.

² Neve és ez a czíme előfordul 1570-ben II. János király egy oklevelében (J. E. Kolozsvár tört. Okltr. II, III, k. 91. l.; előbb 1559-ből is u. ott 39.)

mazású Römer Zsuzsánnát, a kivel menyegzőjét 1597. jan. 12-én tartja, a mikor Kolozsvár városa egy szép veres szőnyeggel kedveskedik neki nászajándéknál. Neve az 1597—1601. években a legtöbb adót fizető polgárok élén áll a városi adókönyvekben. Kölcsönöket ad a fejedelemnek s a cs. és kir. biztosoknak.

Házának Kolozsvár főterén kellett állania. Ebből a föltevésből kiindulva, apróra megvizsgáltam többek közt (még 1893. elején) a Szathmáry-féle u. n. Báthory-házat s találtam az udvari rész földszintjén két kőből faragott díszes ajtóparkányt, melynek egyikén nemesi czimer látható: egy koronából kinövő kakas (vagy griff?) felső része koronás fővel, jobb lábával kivont kardot tartva, s a czimer kép felett két oldalt *S. K.* betűkkel.

Mindjárt sejtettem, hogy az *S. K.* betűk a *Stephanus Kakas* név kezdő betűi. Megerősített ebben, az udvarban egygyel hátrább álló, még díszesebb (XVI. sz.), olasz renaissance stílű díszítvényekkel kőből faragott ajtóparkány, melyen a czimer-paizs udvarát az *S. K.* egymásbafont két betűjéből alkotott monogram tölt be.

Bent az udvari szobák egyikében a boltozaton egy a külsőhöz hasonló, de teljes czimer látható: koronából kinövő griffmadár, két lábával kivont kardot tartva, s a zárt sisak fölött két szárnynyal.

Subjective meg voltam győződve, hogy ezek Kakas István nevét hirdetik, az ő czimerét ábrázolják, az ő rendeletére készültek, hogy ez a ház a Kakas Istváné kellett hogy legyen s hogy minden valószínűség szerint ez a ház az, melyben ő s Kolozsvár városa fejedelmi vendégeit szállásolta és vendégelte az 1590-es években, melyekre tehát a fennebb elősorolt följegyzések vonatkoznak.

Igy megfejtve láttam magam előtt a Báthory-ház legendájának eredetét, melyet a hagyomány ehhez a házhoz köt.

A hagyomány nem tűri az éles megkülönböztetéseket. A »Mátyás-ház« sem azért Mátyás-ház, mintha a nagy királyé lett volna, de mert Hunyadi János kormányzó »szokott szállása« volt s Mátyás véletlenül ott született.¹

¹ Az 1746. kir. közügyészi nyomozás a Mátyás király születési házáról föntartotta azt a hagyományt (mely Heltaiból is kitűnik), hogy »azon ház lévén Hunyadi Jánosnak az ország gubernatorának szokott szállása, ottan lett e világra az magyaroknak nagy emlékezetű atyja, Mátyás király.« J. E. Kolozsvár tört. Okltr. I. k. 412. 1.

A »Báthory-ház« sem azért Báthory-ház, mintha a Báthoryaké lett volna, hanem mert »szokott szállásuk« volt. Így okoskodtam a szerencsésen föltalált városi levéltári adatok s a Szathmáry-ház régi (XVI. sz.) feliratai és czimerei alapján. S ezt meg is írtam Kakas Istvánról 1893. márcz. 14. a Kárpát-Estélyen tartott felolvasásomban. (Megjelent az »Erdély« 1893. évfolyamában.)

Ámde a túlságos kételkedés még mindezekre azt mondhatná, hogy az *S. K.* másnak a nevét is rejtheti; bizonyítsam be, hogy a *kakas* (vagy griff?) volt a *Kakas* István czimere s általában, hogy az volt az ő háza, mert más is lehetett s hogy a fejedelmek rendszeren oda szoktak szállni, nemcsak az általam kétségtelenül documentált három esetben.

Ezekre 1893-ban határozott feleletet adni nem tudtam volna. De a múlt nyáron a bécsi cs. és k. házi, udv. és állami levéltárban s a közöspénzügyministeriumi levéltárban tett kutatásaim s Veress Endrétől ugyancsak a bécsi levéltárakban talált Kakas-féle czimeres pecsét lenyomatok, módot nyújtottak, hogy ezekre az esetleges ellenvetésekre is megfeleljek.

De ennek megértésére egy pillantást kell vetnünk Kakas István eddigelé nagyrészt ismeretlen élettörténetére 1599—1602-ig.

III.

Kakas István Báthory Zsigmond és neje Erdélyből kiköltözésük után az új fejedelem Báthory András szolgálatába lépett, ki őt titkárjává tette s közbenjáróul kérte fel a Mária Krisztina főhercegnővel óhajtott házassága eszközésére. Majd nem sokára a lengyel királyhoz küldötte követségbe Bánfi Györggyel együtt. Krakkóból visszatérte után 1599. szept. 14. Rudolf császár-királyhoz küldötte Prágába, hogy kibékítse a császárt az ő erdélyi fejedelemségével.

Míg Kakas Prágában járt, az alatt Mihály oláh vajda beüött Erdélybe, Báthory Andrást Szeben mellett megverte s Erdélyt elfoglalta (1599. oct. 28.) Kakas Istvánt a császár csak nov. 15-én (midőn már Erdély elfoglalásáról értesült) küldötte vissza Pilsenből. Ámde Mihály vajda csak is az ország rendei kérésére engedte meg neki a Kolozsvárra visszatérhetést és birtokai megtartását, a miért a rendek az 1599. nov. 28-án kelt országgyűlési végzéseekben mondanak köszönetet a vajdának.¹

¹ Erd. Orszgy. Eml. IV. k., 435. l.

A következő 1600. év telén Kakas István ismét követségben járt a császárnál (valószínűleg a császári biztosok megbízásából). Prágából visszatérő útjában betért Grácba Mária Krisztina főhercegnőhöz, a ki meghagyta neki, hogy feleségét, a kit az ő udvarhölgyei közül vett el, rövid idő alatt hazájába Tirolba kísérje. A Kolozsvárra visszatérő Kakas István útlevelet szerzett Mátyás főhercegtől, útlevelet az 1600. nyár elején Kolozsvárt letartóztatott csász. biztosoktól s látván Mihály vajda hűtlenségét is a császár iránt, 1600. nyarán útra kelt Kolozsvárról Tirol felé.

A kolozsvári tanács tüstént értesítette erről Mihály vajdát s egyik tanácsos *Eötvös* András (kinek felesége Kakas Anna, valószínűleg az István testvére volt) tüstént fel is kérte a Kakas István javait, hűtlenség czimén. És Mihály vajda tényleg Eötvös Andrásnak adományozta a Kakas István ingó és ingatlan jószágait.

Kornis Gáspár és más barátai értesítették erről Kakas Istvánt, a ki ezt útközben Bécsben meghallván, Mátyás főherceghez fordult pártfogásért. Mátyás főherceg irt is érdekében a vajdának, de ez időközben az erdélyi felkelők által Miriszlónál 1600. szept. 18. megveretvén, Erdélyből kiűzetett.

Kakas István elkísérte feleségét hazájába Tirolba (Botzenbe) s ott értesült az erdélyi újabb változásokról, megkapván ott a cs. biztosok Ungnád és Székelytől az ő Szathmárról irt levelük másolatait is, melyekkel Mihály vajdát birtokai visszaadására sarkalták.

Kakas most ismét Mátyás főherceghez folyamodott, hogy az új erdélyi főparancsnok Básta által adassa vissza kolozsvári javait.

Mátyás főherceg, minthogy első levelének semmi eredménye nem lett, Bástától intormátiót kívánt a Kakas dolgáról és birtokairól.

Básta nagy elfoglaltsága között a főherceg levelét »boldogtalanságból« (aus wolmainender Simplicität) egyenesen Kolozsvárra küldötte és az itteni tanácstól kívánt informatiót. »Ezeknek nem tehetett volna kedvesebbet — írja Kakas István — kik engem, egyrészt vallásom miatt gyűlölnek, mert legnagyobbrészt arianusok vagy szombatosok, manichaeusok és egyéb eretnekséget űzők, s a jezsuitáknak, kiket én mindig pártoltam, nagy ellenségei, másrészt azért irigyeim, mert *Kolozsvárt három és pedig a legkülömb, kíváltságos házam van, több adómentes ház nincs is a városon*, amiért anyira gyűlölnek, hogy régen drága pénzen kisajátí-

tották volna ezeket a házakat. Nem mulasztották el azért az alkalmat, hogy ellenem terhelő s esküjök ellen (a mire ők keveset adnak) vétő azt a hamis információt adják, hogy én Kolozsvár sokaknak adósa maradtam, azért utaztam el, a miért is a vajda javaimat a hitelezőknek adta«.

Básta ezt a jelentést meg se nézte, hanem bepakolta s elküldötte Mátyás főhercegnek Bécsbe.

Kakas (a ki mint később bebizonyította, egyetlen fillérrel sem volt Kolozsvárt senkinek adósa) a hamis információ által megszégyenítve a főherceg előtt, a császárhoz fordult orvoslátért s Bécsből egyenesen Prágába ment s a császárhoz egy kérvényt nyújtott be, hogy birtokait, melytől Mihály vajda és a kolozsvári tanács jogtalanul megfosztotta, az Erdélyt kormányzó Básta generalis által adassa vissza és az ő igaztalan vádlóját (Eötvös Andrást) az ország törvényei értelmében jószágelkobzással sujtásák.¹

A császár 1600. nov. 22-én Prágából rendeletet küldött Bástának és az erdélyi rendeknek (mellékelvén Kakas István rövid folyamodását is), hogy igazságot szolgáltatassanak az ő kedvelt, jeles hívének.² Kakas István ezzel a rendelettel tért vissza Kolozsvárra 1600. végén.

Eközben az az újabb bonyodalom történt, hogy Eötvös András annyira meggazdagodván a Kakas Istvántól elvett jószágokból, leányát (Eötvös Annát) az ekkor Erdélyben leghatalmasabb főúrnak, Csáky István első tanácsúrnak titkára (a ki azelőtt Mihály vajdáé volt), Jacobinus János »erdélyi fejedelmi titkár« vette nőül s ezáltal, mint K. I. írja »meine liegende Klausenburgische Gieter erhairat.« Nem volt tehát könnyű dolga Kakas Istvánnak, a hatalmas Csáky által pártfogolt Jacobinussal perlekedni.

De az igazság győzedelmeskedett.

Básta és az erdélyi rendek országgyűlési tanácsa 1601. febr. 1. Kolozsvárt jogosnak ítélik Kakas István kérését és a legközelebbi

¹ Kakas István folyamodása Rudolf császár-királyhoz. K. n. (1600. nov.) (A bécsi cs. és k. közös pénzügyminist. levéltárban, Siebenbürg. Urkunden csomó.)

² Rudolf császár-király rendelete Bástának és az erdélyi rendeknek. Prágából 1600. nov. 22. (Egykorú hiteles másolata a bécsi cs. és k. közös pénzügyminist. levéltárban, Siebenbürg. Urk. csomó.)

léczfalvi országgyűlés törvényzikkeire is hivatkozva, minden javai visszaadását rendelik el.¹

A rendelet azonban csak papíron maradt, mert harmadnapra rá Básta megbukott, febr. 3-án Báthory Zsigmond újra fejedelemmé választatván a kolozsvári országgyűlésen.

Básta tüstént el is utazott Kolozsvárról. Kakással abban állapodott meg, hogy éjjel ő is utána szökik Válaszútra. De Kakas nem menekülhetett olyan könnyen. Az országgyűlésen tanácskozó rendek őt szemelték ki követül a császárhoz s magokhoz hivatván, ezt neki tudtára adták. Kakas hiába mentegetőzött, végre 2 órai gondolkodási időt kért. Az alatt Bástával tanácskozván, Básta azt ajánlotta, hogy fogadja el a követséget, mert szebb ürügy alatt nem menekülhet a pártosoktól, majd ő a császárnál kimentí.

Kakas tehát elfogadta a követséget.

Nemsokára Csáky István arra kérte, hogy ne perlekedjék az ő titkárával s ő birtokait visszaadhatja, csak *azt az egy házát engedje át az ő titkárának, melyben az erdélyi fejedelmek, midőn Kolozsvárra jöttek, mindenkor megszállani szoktak* („*das ein Haus soll ich sainem Secretario lassen, darin die Fürsten, wo sie gen Clausenburg khumen, allezeit ainzukheren gepflegt*“).²

IV.

Nem követjük tovább Kakas Istvánt életének és kolozsvári javaiért folytatott perének változatos történetén. Eljutottunk és meg-

¹ Kakas István 1600. nov. Rudolphhoz intézett folyamodványának egykorú hiteles másolatán kívül ez áll: »Deliberatio. Deliberatum est in frequenti senatu Transylvaniae: supplicansem justum petiisse, et juxta articulos regni in Letzfalva anni proxime elapsi, omnia bona sua restitui debent. Actum Claudiopoli 1. die Febr. a. 1601. Georgius Basta mpp. (A bécsi cs. és kir. közös pénzügymin. ltr. „Siebenbürg. Urkunden“ csomó.)

² Kakas István folyamodványa, illetőleg memoranduma Unverzagt Farkas-hoz, a bécsi udv. kamara elnökéhez, melyben persiai követségbe indulása előtt részletesen elbeszéli kolozsvári javai elkobzásának történetét, Boroszlóból 1602. aug. 30. keltezve. (Sajátkezüleg két sűrű íven írt eredeti levél, teljes címerét ábrázoló címerpaizsban griff vagy kakas — a paizs felett két sas-szárny — gyűrűpecséttel, a bécsi cs. és kir. közös pénzügyminisztr. ltrban »Siebenbürg. Urkunden« csomag. (Veress Endre közlése.)

állapodunk ama nyilatkozatánál, hogy az övé volt Kolozsvárt *a három legkülönb és a városban egyedüli három adómentes ház, a melyek egyikében a fejedelmek szoktak megszállani.*

Ismétli más szavakkal ezt a kijelentést az a tolyamodvány is, melyet Kakas István memoranduma alapján az udvari kamara elnöke a császár elé terjesztés végett készítettett, midőn e házról azt mondja, hogy *»das Hauss daselbs, in welchem jederzeit die Fürsten, so sy dahin khamen, zu losirn gepflegt«.*¹

Úgy, hogy semmi kétség sem férhet ahhoz, hogy az erdélyi fejedelmek ekkortájt a Kakas István házában szoktak megszállani.

De melyik lehetett az ő három s főkép a fejedelmi szállású emlegetett háza?

Mint adómentes házat ismerjük Mátyás király óta az ő születési házat: ez lehetett az egyik; talán, mint szintén kiváló ház már a XVI. sz.-ban: a Bocskay születési háza, a második; és a *fejedelmi szállás* — a melynek egyéb adatokból kitetszőleg — a főtéren kellett lennie, a harmadik.

Ámde a főtér elég nagy arra, hogy ott egy 300 év előtti ház mai szemünk előtt elrejtőzzék. A kételkedőket csak kétségtelen bizonyítékok győzhetik meg Ilyenek is állanak rendelkezésünkre.

A ki nem hisz a két S. K. monogramnak a Báthory-házon, azt meg kell győznünk a czímerekkel, mert *ugyanazon czímerképek láthatók a Kakas István levelein lévő gyűrűpecsétéken a bécsi levéltárakban, mint a melyek láthatók az ú. n. Báthory-ház egyik kőpárkányos ajtaja czímerén s az udvari szobák egyikének boltívén.*²

¹ Kakas István nevében a császárhoz benyújtott folyamodvány k. n. (1602. szept.) (a bécsi es. és k. közös pénzügyminist. Itrban: Siebenbürg. Urkunden csomó).

² Valamiként itt a kolozsvári Kakas-házon két (egy csonka és teljes) czímerkép látható, úgy pecsétjein is két alakban használja czímerét: vagy csak a czímerpaizsot S. K. monogrammal, vagy a teljes czímert. A griffmadárt ábrázoló czímerpaizsos felette S. K. monogramos gyűrűpecsét négyszer van lenyomva Kakas 1599. okt. Rumpf Farkas udvari tanácsoshoz intézett supplicatióján, e pecséték közül azonban három le van válva s csak egy látszik. Ugyane gyűrű pecsétjével van lenyomva a bécsi hadi Itrban lévő Carlo Magnohoz intézett német levele. Boroszlói 1602. aug. 30. memorandumán azonban, valamint a bécsi titkos Itrban lévő Moszkvából írt 1602. nov. 25—26. két levelén a teljes czímert (a sasszárnyas sisak-díszszel) ábrázoló pecsétje látható. (Veress Endre közlése.)

Ezekhez járul még egy helyrajzi meghatározás is.

Kakas Istvant a császár 1602. nyarán egy messze veszélyes követségbe indította — Lengyel- és Oroszországon keresztül, a Kaspi tengeren le — Persiába, a hol életét is veszté.

Elindulása előtt végrendeletet csinál s kolozsvári elkobzott javai (3 háza, szőlei, szántóföldjei, 6000 frt árú 56 hordó bora, ingósága és 600 frtja stb.) visszaszerzésére megkezdett, de még be nem fejezett perében teljhatalmú meghatalmazottjává teszi kedves barátját és kolozsvári szomszédját, *Bogner Imrét* (der zu Clausenburg neben ainem mainer Haiser main Nachbar ist).

Bogner vagy Gellyén Imre szintén jó ismerősünk, 14-szer volt bírója Kolozsvárnak a XVI—XVII. század nehéz napjaiban. Csak a házát megtalálhatnók valahogyan?!

»Keressétek és megtaláljátok!«

Segesvári Bálint kolozsvári polgár krónikájában ezt olvassuk :
 »1621. 24 Juni holt meg az hires neves nemzetes becsületes kolozsvári bíró *Gilyén Imreh* uram, alias *Bogner*, szász nation, mely becsületes uramnak az temetésén az nagys. Bethlen István uram, akkori gubernátor is ott volt és temették az nagy templomban«¹ stb. Azt azonban nem mondja : *honnan*?

De megmondja alább, melyik volt az ő keresett háza.

»1663. 26 decz. választák bíróságra Pulacher István uramat. Ő maga az felesége után való örökségben lakott *az piaczon, az közép-útcza felől való felen, az mely ház annak előtte Gilyén Imrejé volt, alias Bogner*«.²

Bogner Imre, a Kakas István szomszédja háza, tehát »*a piaczon a közép-útcza felől való felen*« volt. A piacznak a közép-útcza felől való felét a kis lábas-háztól számítva: 4 ház volt ott (tavaligy, most csak 3 van) a közép-útczáig.

Ezek közül a combinatióból a sarokház elesik, mert azt nem ily homályosan határozták volna meg, azt két szóval megírhatta volna; marad tehát 3 ház, melyből az egyik Kakas István háza, a másik Bogner Imre háza volt.

E három ház egyike (Kolozsvár főterén, a keleti oldalon) a kakas-czímeres ú. n. Báthory-, most Szathmáry-ház.

¹ Segesvári Bálint krónikája, az Erd. Tört. Adatok IV. k. 187. l.

² U. ott 205. l.

Ezek után semmi kétség sem lehet a felől, hogy a 3 közül a kakas-czímeres és monogramos ház volt a Kakas Istváné s valamelyik szomszédja a Bogneré.

Azt hiszem, hogy a kettő közül a Frank-Kiss-féle ház volt a Bogneré, mert ez is XVI. sz. építményű régi ház s egyik kőfaragást díszes ajtóparkány homlokczímerén *E. B.* monogram látható.¹

A Bogner-ház is történeti szerepű. Mert pl. mikor Báthory Zsigmond 1598. nyarán Oppelnből Erdélybe visszaszökik s egy éjszaka megérkezik Kolozsvárra. mindjárt »25. aug. Bocskai István és több urakkal bejőve Kolozsvárra. 26. aug. *Gillény Imre királybíró házához gyűlének*; Melit Pál ott vala tartóztatva.«²

Máig is megvan a pinczében az a szűk börtön üreg, melyben veszélyes rabokat tarthattak.

*

Megtaláltuk tehát a Kakas- és Bogner-féle régi híres házakat s megtudtuk azt is, hogy ezek a XVI. században a legkülönb házak Kolozsvárt, melyeket gazdag kolozsvári patricius polgárok építtettek s melyekben fejedelmek, tanácsurak szállanak meg és laknak országgyűlések idején.

Igy támogatja egymást hagyomány és historia. A nép emlékezete és fantáziája kicsiségekkel nem bíbelődik, részletekkel, finom megkülönböztetésekkel nem törődik: nagy eseményekhez hímet varr s »száll az ének szájról szájra« s keletkezik a hagyomány.

Igy alakult meg a »*Báthory-ház*« legendája is, melyből az 1594. politikai vértanúkat a vérpadra kísérték s mert az akkor s azon időtájt rendesen a fejedelem szállása volt, a házat elnevezték Báthoryháznak, jóllehet sohasem volt a Báthoryaké, csak itt-ott benne laktak.

A hagyomány ritkán csal a főbb dolgokban: a mit *vezér-szavakban* fejez ki, azt a történelmi kutatás van hivatva körülírni.

Ime az emberek emlékezete elfelejtette, de a levéltárak szellemidézése megmondja nekünk 300 év múltán is, hogy az u. n. Báthory-ház miért Báthory-ház. ?!

¹ Ez az *E. B.* monogram azonban régebbi, már a XVI. sz. derekáról való (1556. datummal is előfordúl): úgy hogy ha *Emericus Bognert* jelent; ez a többször bíróságot viselt Bogner alias Gellyén Imrének (†. 1621) atyja lehetett.

² Szamosközi István: Tört. maradványai IV. k. 82. l.